elcartipàs

ciutat, patrimoni, memòria

núm. 111 / Olot, març 2018

Coordinació: Antoni Mayans i Xavier Puigvert • *Edició:* Institut de Cultura de la Ciutat d'Olot i Arxiu Comarcal de la Garrotxa

OPINIÓ / LA REPRESSIÓ DEL PRIMER FRANQUISME A GIRONA

El passat 1 de febrer, l'Arxiu Municipal de Girona (AMGi) va presentar un recurs web (www.girona.cat/repressio) amb el títol que encapçala el text, per recordar l'entrada de les tropes franquistes a la ciutat el 4 de febrer de 1939. L'objectiu era doble: d'una part, divulgar els expedients de depuració administrativa del personal municipal, convenientment catalogats i digitalitzats; de l'altra, contribuir a la recuperació de la memòria històrica des dels arxius.

La recuperació del que s'anomena Memòria Històrica és fonamental per conèixer els fets, però és essencial en la reparació moral de les víctimes. Quant a la Guerra Civil i, més concretament, al franquisme, la reparació moral és encara ara una assignatura pendent. Més enllà de la creació d'espais de memòria com la fossa comuna del cementiri de Girona, és en els documents dels arxius on es verifica la cruesa de la repressió, l'acció sistemàtica de terror imposada a tota la població.

Tot el personal al servei de les administracions públiques, per tant al servei de la legalitat republicana, fou sotmès a depuració ideològica, amb independència de les seves responsabilitats. A Girona s'instruïren un total de 270 expedients, tot el personal. Però no és l'única documentació que acredita la persecució ideològica de l'època; a tots els arxius del país la documentació n'és testimoni. També la premsa, com *El Pirineo* (precedent de *Los Sitios*), n'és un bon exemple i es pot consultar en línia (www.girona.cat/hemeroteca).

Però la voluntat de l'AMGi era anar una mica més enllà i oferir el context en el qual s'instruïren els expedients. Per això el recurs contextualitza la repressió del primer franquisme, i ho fa precisament amb els fets de més cruesa: les 510 persones afusellades al mur sud del cementiri, enterrades anònimament en la fossa comuna (104 de la Garrotxa), i també les dades de les 829 persones de Girona per naixement o residència que patiren judicis sumaríssims (886 expedients). Les fonts documentals han estat els llibres del cementiri de l'Ajuntament, on consten totes les persones afusellades en un mateix dia sense causa de mort ni cap altra anotació; els expedients del Tribunal Militar de Barcelona catalogats per l'Arxiu Nacional i, ben properament, la referència amb els expedients penitenciaris de l'Arxiu Històric de Girona (provincial).

Si la documentació ja era "coneguda", quin és el valor afegit del recurs? Primerament, posar-ho en relació i en context en un territori acotat com és el municipi de Girona. En segon lloc, i per a nosaltres essencial, divulgar-ho més enllà de l'àmbit de la recerca professional. Aquest punt és especialment important perquè massa sovint la informació d'àmbit nacional té poc impacte en el local. Per tant, un enfocament més específic és necessari per arribar a la ciutadania de forma més efectiva. A més, per reforçar el "missatge", el recurs no només ofereix la informació i la consulta dels documents sinó també la possibilitat de descarregar les dades i consultar-les en la seva representació gràfica sobre el territori, gràcies a l'eina *Instamaps*.

En definitiva, el que s'ha fet pot (hauria de) tenir una clara funció demostrativa de com mitjançant els arxius locals o la xarxa de comarcals es poden dur a terme accions de recuperació de la memòria històrica i de reparació moral de les víctimes. Perquè pitjor que una mort injusta és encara l'oblit, i és en l'àmbit local que les dades esdevenen persones identificades, i de cadascuna en sorgeix la història personal. Si voleu, iniciatives senzilles, però pensades per a les persones.

Una de les funcions dels arxius és aquesta, contribuir a la memòria col·lectiva, però no només això. Recuperar la memòria és també recuperar drets ciutadans: el dret a saber, el dret a ser indemnitzat també econòmicament com a víctima de la repressió, el dret a percebre una pensió per funcions laborals negades, com en el cas del personal municipal privat injustament de la seva feina, etc.

L'ús dels arxius i dels seus documents és justament això: memòria, però també exercici de drets, drets que no tan sols afecten el passat, sinó que sovint es projecten al present i al futur de les persones.

Lluís-Esteve Casellas
Arxiu Municipal de Girona

ANIVERSARI / CINQUANTENARI DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE LA CANYA

El 15 de gener de 1968, el butlletí de la diòcesi de Girona va publicar el decret de creació de la parròquia de Sant Josep Obrer de la Canya. Fins aquell moment, la Canya era un veïnat dividit entre els municipis de la Vall de Bianya i Sant Joan les Fonts, i adscrit al districte parroquial de Sant Joan les Fonts. L'increment demogràfic que s'hi havia produït en poc temps va propiciar que el miler d'habitants obtinguessin una estructura religiosa pròpia.

Des del bisbat es va designar mossèn Joan Tubert com a ecònom de la nova demarcació. La família del mas Esparc va fer donació d'una parcel·la a tocar de la riera de Ridaura per bastir-hi el temple parroquial, que l'arquitecte Josep M. Pla i Torras, nascut a Sant Joan les Fonts, es va oferir a planificar. Les obres, iniciades el maig d'aquell any, van permetre la benedicció del temple i la consagració de l'altar el 6 de juny de 1971.

ACGAX. Fons Josep M. Melcio Pujol.

A PROPÒSIT D'UNA EXPOSICIÓ / SADURNÍ BRUNET PI I LA GRAMÀTICA DELS DETALLS

ACGAX. Fons Sadurní Brunet Pi

3.802 imatges i 1.220 dibuixos són, a grans trets, les xifres del Fons Sadurní Brunet Pi que custodia l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa. Un conjunt molt important de material que ve acompanyat d'una sèrie incompleta de dietaris de treball i mitja dotzena de carpetes en què el seu fill Jordi Brunet Forasté incorporava fotocòpies de dibuixos i fotografies on referenciava alguns noms de persones i de localitzacions per tal de facilitar-ne la identificació.

Gràcies als dietaris, per exemple, podem obtenir informació puntual i valuosa sobre els jornals de feina, material emprat, pressupostos, algunes cartes per reclamar pagaments o delimitar encàrrecs... Però són registres eixuts i notarials, rara vegada s'escapa algun comentari de caire personal: "Hoy ha nacido la niña Carmen"; "He puesto en la Caja de Ahorros 300 pesetas para los niños"; "Se ha marchado X a trabajar a otro sitio. Traidor." Afortunadament, el seu fill Jordi esbossa algunes pinzellades que posen llum sobre determinats episodis i ens revela l'impacte popular que van tenir certes obres, les dades biogràfiques fonamentals de la família, la pèrdua de documentació patida en els successius trasllats i en la inundació de l'any 1940, etc.

Així i tot, podem intuir quelcom més sobre algú que –sense petició prèvia– enviava una escultura commemorativa al president Macià o discutia amb el comitè local antifeixista quin era el perfil més adequat de Bonaventura Durruti per a les plaques de carrer. Potser ja anem una mica massa enllà si interpretem com a nota sarcàstica o desig inconfessable una imatge de l'any 1923 en què apareixen dues plaques amb els noms de "Plaza Alfonso XIII" i "Avenida del Excelentísimo General Miguel Primo de Rivera" i un altre marbre al capdavall amb un lapidari EPD (en pau descansi). O potser no. En diverses fotografies és senzill constatar una evident inclinació humorística, gairebé subversiva, com quan capta els treballadors del cementiri amb un posat sorneguer i brandant la dalla i la falç, o quan recrea una escena més pròpia de la mistificació del bon salvatge de Jean-Jacques Rousseau més que no pas un simple retrat familiar. Són aquestes fotografies de recorregut més íntim on es descorda la humanitat de l'autor les que ens permeten acolorir un perfil que la resta de documentació omet.

Malgrat aquesta limitació, les bondats sobre el fons són múltiples. Les trobaran els que hi busquin la simple distracció de reconèixer llocs i persones, els que sàpiguen detectar una sensibilitat artística personal, els estudiosos que vulguin completar el coneixement d'unes obres modernistes i noucentistes en què va participar activament... En realitat, és difícil condensar en poques paraules la multitud de registres que utilitzava Sadurní Brunet. En ocasions excel·lia, en d'altres s'acomodava als requeriments. Segur que els delicats dibuixos modernistes o les fotografies inèdites obriran noves perspectives de gaudi i coneixement a qui s'hi apropi. Jo em permeto assenyalar-ne dues que també em semblen rellevants. En un lloc on estem acostumats a treballar amb una nombrosa nòmina de creadors, especialment pintors, és interessant poder valorar una figura de difícil encaix: un polifacètic artesà capaç d'abordar amb criteri tota mena de treballs i, alhora, algú a qui les pretensions d'autoria artística li venien condicionades pel tipus d'encàrrec o pel fet d'estar emparades per la signatura d'un altre facultatiu. La darrera observació es refereix al costum de valorar el patrimoni arquitectònic com una llista d'edificis singulars sense adonar-nos que la vertadera personalitat és producte de la suma dels elements que li donen caràcter: rètols, forjats, finestres, motllures, decoracions... La gramàtica dels detalls és la que permet llegir millor una ciutat i un temps. Aquí és on Sadurní Brunet també va intentar aportar-hi el seu llenguatge i la seva habilitat.

David Santaeulària

BREVIARI

El passat 3 de febrer, es va inaugurar a l'Ajuntament de la Vall de Bianya l'exposició permanent *Eines del camp en miniatura*, una col·lecció de més de tres-centes **eines del camp** fetes a escala per l'artesà Xavier Plujà (la Vall de Bianya, 1955), que ha compaginat el seu ofici de ferrer amb aquesta afició. L'espai expositiu, dissenyat per Mireia Badosa, es completa amb una vintena de fotografies relacionades amb el món de la pagesia procedents de diversos fons i col·leccions de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa.

•••

L'empresa Carallot, d'Olot, ha presentat una **col·lecció de samarretes** inspirada en l'exposició de logotips històrics d'institucions i associacions polítiques, religioses, culturals i professionals olotines que l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa va realitzar a finals de l'any passat. Carallot, especialitzada en la impressió per serigrafia de samarretes amb motius locals, ha escollit els logotips de les antigues associacions Olota Stelo (1911-1916) i Veloz Club Olotense (1891-1912), el Sindicat Únic de l'Ensenyança i Professions Liberals (1937-1939) i la institució Museum-Biblioteca Olot (1905-1943) d'entre la vintena d'imatges corporatives que constituïen la mostra documental.

•••

Des del passat mes de febrer es poden veure al Cercador d'Imatges de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa les 1.423 imatges que integren el fons del fotògraf aficionat **Àngel Noguera Magrià** (Olot, 1891-1960). Aquest fons, donat a la ciutat per la família de l'autor l'any 2014, ha estat recentment objecte d'un tractament integral a cura de Laura Covarsí, experta en conservació i restauració de patrimoni fotogràfic, i actualment està en procés de descripció. Les fotografies d'Àngel Noguera, un dels fundadors d'Art Fotogràfic (1926), són retrats de família, escenes d'oficis tradicionals i imatges de carrers i paisatges de la comarca. També hi ha fotografies d'intervencions quirúrgiques i altres situacions semblants preses a l'Hospital Sant Jaume d'Olot, on treballava l'autor.

MONOGRAFIES

BATLLE, Lluís,
Sota l'estora del Segle d'Or castellà. Empremptes catalanes als segles XVI i XVII, [Olot]: l'autor, 2017, 206 p.

GESALÍ, David (coord.),
Aeròdroms republicans de Girona (1936-1939). Atac i defensa des de la rereguarda, Viladamat: Gorbs, 2017, 318 p.
Conté informació dels aeròdroms de Tortellà (Julio Clavijo) i Olot-les Preses (Josep M. Cros).

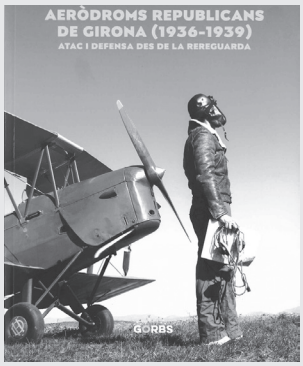

NOGUÉ, Joan,
Paesaggio, territorio e società civile. Il senso del luogo nel contemporaneo. Melfi: Libria, 2017, 268 p.
Versió italiana de l'original en català de 2010.

ARTICLES

"L'Aiguat del 40. Testimonis", *Verntallat*, núm. 56, 2017, p. 7-20.

BURCH, Josep i PRAT, Marc,
"El món ibèric en alguns dels territoris del posterior comtat de Besalú. De la formació a la integració al model romà (segles VI-III aC)", *Quaderns de les Assemblees d'Estudis*, núm. 2, Besalú: Amics de Besalú i el seu comtat, 2017, p. 7-19.

BUXÓ, Ramon et al.,
"El rebost domèstic i el rebost salvatge", dins Antoni PALOMO et al. (eds.), *La Revolució neolítica. La Draga, el poblat dels prodigis*, Banyoles: Ajuntament de Banyoles-Diputació de Girona-Museu d'Arqueologia de Catalunya-Universitat Autònoma de Barcelona-Consell Superior d'Investigacions Científiques, 2017, p. 45-50.

CAMPO, Marta,
"Noves dades sobre el tresor de Segueró", *Quaderns de les Assemblees d'Estudis…*, p. 143-154.

CASTANYER, Pere,
"El període tardoromà i visigot, fins a la formació del comtat (segles V-IX)", *Quaderns de les Assemblees d'Estudis…*, p. 205-222.

CASTANYER, Pere i TREMOLEDA, Joaquim,
"L'abandonament de la vil·la romana de la font del Vilar (Avinyonet de Puigventós)", *Quaderns de les Assemblees d'Estudis…*, p. 229-248.

COLLELL, Xevi i MARTÍ, Laia,
"Oficis i establiments antics. La fonda Mulleras de Sant Privat", *Puigsacalm*, núm. 136, gener-març 2017, p. 6-9.

DOMÈNECH, Joan,
"Beget: l'enigmàtica mort de la Rosa Carrera", *Revista de Girona*, núm. 306, gener-febrer 2018, p. 36-38.

DORCA, Jordi,
"*Estiu 1993*", *Revista de Girona*, núm. 305, novembre-desembre 2017, p. 59.

EXPÓSITO, Ricard,
"Aprendre de lletra i de comptes a l'Edat Moderna", *La Xinxeta*, núm. 33, febrer 2018, p. 16.

FRIGOLA, Joan i FERRER, Andrea,
"Els orígens de *Bisuldunum*", *Quaderns de les Assemblees d'Estudis…*, p. 121-142.

FUERTES, Maribel, PUIG, Anna M. i CODINA, Dolors,
"Primeres intervencions arqueològiques al poblat ibèric del Boscarró (Sant Joan les Fonts, la Garrotxa)", *Quaderns de les Assemblees d'Estudis…*, p. 21-27.

GELIS, Pere,
"El camí d'en Bas a mas Roig i la torre de Murrià", *Puigsacalm*, núm. 136, gener-març 2017, p. 24-25.

MERINO, Imma,
"Alliberament de la culpa i de la vergonya" [a propòsit de *120 battements par minute*, de Robin Campillo], *L'Avenç*, núm. 443, febrer 2018, p. 66-69.

NÚÑEZ, Paula,
"Els últims pobles de pel·lícula", *Revista de Girona*, núm. 306, gener-febrer 2018, p. 23-28.

PLANELLA, Dolors i GELIS, Pere,
"El veïnat de Bigorra dels Hostalets", *Puigsacalm*, núm. 136, gener-març 2017, p. 14-16.

PRATDESABA, Albert,
"El castell de Falgars: estudi arqueològic d'una torre de guaita des de la baixa república romana fins a l'època medieval", *Quaderns de les Assemblees d'Estudis…*, p. 95-119.

PUIG, Anna M.,
"Noves dades sobre el jaciment del puig de Santa Magdalena de Maià de Montcal (la Garrotxa)", *Quaderns de les Assemblees d'Estudis…*, p. 29-34.

SIMON, Josefina,
"La vaixella de taula de sigil·lada hispànica produïda a la bòbila romana d'Ermedàs (Cornellà de Terri)", *Quaderns de les Assemblees d'Estudis…*, p. 165-180.

TREMOLEDA, Joaquim,
"L'arqueologia a la Garrotxa d'Empordà", *Quaderns de les Assemblees d'Estudis…*, p. 53-69.

TREMOLEDA, Joaquim,
"L'època romana. Conquesta, romanització i explotació del territori (segles II aC – V dC)", *Quaderns de les Assemblees d'Estudis…*, p. 71-93.

TREMOLEDA, Joaquim,
"Caius Iulius Laetus, un productor d'Ermedàs i el seu mercat", *Quaderns de les Assemblees d'Estudis…*, p. 155-164.

VERGÉS, Albert,
"Diumenge de fira a Tortellà", *La Comarca d'Olot*, núm. 1.925, 22 de febrer de 2018, p. 5.

TEXTOS ELECTRÒNICS

PUIG, Miquel,
"Un negociant montpellerí a Olot a les acaballes del segle XVIII", *Olot 1700*. [en línia]. 24 de febrer de 2017. Disponible a: <www.miquelpuig.cat>

DEL DINOU AL VINT-I-U / LA MILÍCIA NACIONAL

JOAN BARNADAS (joan.barnadas@gmail.com)

Encara caldrà esperar un temps perquè els nostres dirigents polítics ens expliquin per què no varen proclamar la república aquest mes d'octubre. El seu silenci propicia que circulin tota mena de teories, algunes ben poc falagueres per a ells. Jo, en canvi, m'inclino a pensar que no ho van fer per la impossibilitat real de controlar el territori perquè no disposaven de l'única estructura d'estat imprescindible per defensar la llibertat: una força armada lleial.

Les grans revolucions liberals europees i americanes varen triomfar perquè els ciutadans lliures es varen organitzar per defensar ells mateixos les noves llibertats proclamades, prescindint de l'exèrcit i la policia preexistents. La Milícia Nacional, que així és com es va anomenar a casa nostra aquesta força armada, la formaven ciutadans voluntaris i només responia davant del poble. O sigui, de l'Ajuntament. El primer batalló de la Milícia Nacional que es va formar a la província de Girona va ser el d'Olot. Es va organitzar el 26 de gener de 1822 amb l'objectiu de defensar la Constitució, que no era respectada ni pel rei Ferran VII ni pel seu govern. El va dirigir Alexandre de Soler, un ric propietari constitucionalista que s'havia significat durant la guerra del Francès; la va començar armant una milícia que va lluitar contra l'invasor i la va acabar fent de *maire*, o sigui, d'alcalde d'obediència francesa. Com tants altres, va ser depurat pel Borbó, però mai no va perdre l'ascendència sobre els liberals olotins; per això, els oficials i sotsoficials del batalló de la Milícia Nacional, que havien estat triats democràticament pels milicians, el varen escollir comandant. Un càrrec que no va poder exercir durant gaire temps, perquè la vida d'aquella primera força popular va ser tan efímera com la de la constitució que defensava.

Dotze anys després, el 1834, quan l'absolutisme va decaure, el poble va tornar a organitzar una Milícia Nacional que defensés els seus drets. Si la primera tenia quatre companyies, la segona en va tenir vuit: una de tiradors, una de carrabiners i sis de milicians. La plana major disposava de metge cirurgià, abanderat, tamboriner i químic. La direcció la va assumir inicialment el diputat provincial Francesc Vila, i entre els seus components hi trobem tots els olotins que faran carrera política en el camp liberal i progressista a la primera meitat del segle XIX: els diputats a Corts Josep Estorch i Siqués i Martí Pararols; els alcaldes Francesc Fontanella, Francesc Vila, Francesc Montanyà, Josep Masdexexàs i Pius Aulet; els diputats provincials Francesc Vila i Gaspar Roure; els regidors Josep Picola, Pau Vilar, Jaume Turrós, Lluís Sayol, Pau Amat, Antoni Conill, Josep Deura...

La Milícia Nacional d'Olot va ser una eina cabdal per derrotar l'absolutisme en el camp de batalla, però també per defensar el progrés i la llibertat a la vila i a les fàbriques. De fet, va tenir un gran poder polític i una gran influència sobre les decisions municipals i laborals. Fins al punt que els regidors de l'any 1843 varen armar una Milícia Nacional Veterana, formada només per gent benestant, perquè els protegís dels milicians enfadats per la lentitud en la implantació de les reformes promeses.

HISTÒRIES / JOGLARS I MÚSICA A SANTA PAU A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIV

Ara l'única música que sona al castell de Santa Pau és el vent que creua els finestrals esbatanats. Tanmateix, a inicis del segle XIV, en un nucli urbà en expansió a redós de la residència dels senyors del castell de Finestres, cada cop hi aparegueren professions més especialitzades, fins al punt que entre els anys 1311 i 1348 s'hi documenten dos joglars. De fet, el que passava a Santa Pau és el reflex d'una proliferació cada cop més coneguda de joglars i músics entorn de les corts reials i de bona part de la noblesa catalana del període. Encara que el fenomen arrencà abans, és amb la multiplicació de fons documentals de finals del segle XIII que s'il·lumina.

Un dels joglars es deia Bernat Fort i l'altre, una mica posterior, Bernat Llorenç. El primer apareix només en una referència de 1311 que ja donà a conèixer Joan Soler. Es tracta d'un document de cancelleria en què el rei Jaume II remetia una pena per una agressió a un saig reial perpetrada per Galceran de Santa Pau, fill del difunt Ponç III, juntament amb d'altres habitants dels seus dominis, entre els quals l'esmentat Fort.

Del segon en tenim dades més precises. Llorenç és mencionat per primer cop l'any 1330. Consta que, "ioculator" de professió, vivia a la pobla de Santa Pau i s'havia casat amb Saurina, filla de Joan de Guàrdia, un pagès de mas de la vall dels Arcs. En una nòtula excepcional de l'any 1338 s'explica en què consistia el seu ofici, llavors definit amb la doble forma *joglar* o *histrió* (aquesta segona més fidel al llatí clàssic). O, com a mínim, sabem quina mena de comeses assumia, suposant que combinava l'activitat amb d'altres tasques. A inicis de juny, diversos veïns de Santa Pau (qui sap si responent a una petició del seu senyor) li encarregaren que fins a la Mare de Déu d'Agost, cada diumenge i la resta de diades assenyalades, toqués la flauta i el tambor. Podem imaginar-nos que amb aquests instruments amenitzava balls rodons, danses o altres entreteniments.

L'any 1343, un esment com a testimoni n'allarga la pista, tot i que amb un canvi significatiu en la designació: ja no se'l coneixia pel cognom, sinó per l'etiqueta professional de *joglar*. I sabem que aquest Bernat "Joglar" era ell gràcies a un aclaridor testament que, anomenat així, dictà l'estiu de 1348 poc abans de morir, amb tota probabilitat a causa de la pesta negra. S'hi confirma el nom de l'esposa i el parentiu amb Joan de Guàrdia. També que tenia un germà dit Castelló Llorenç. Si bé la geografia de llegats pietosos no ens porta fora de Santa Pau tret d'una deixa al santuari de Montserrat i una altra al de la Mare de Déu del Mont, s'hi intueix una certa relació amb Banyoles, on tenia un cunyat que era estudiant. Tot indica que morí sense descendència i que, traspassada la seva muller, bona part de l'herència anà a beneficència. Després de les grans mortaldats, ja no fou possible la joglaria en una cort noble ben connectada amb la Corona com la dels Santapau? Malgrat la distància temporal, és una simple casualitat la còpia en un manual de l'escrivania de Finestres d'entorn a 1280 d'un poema del trobador Folquet de Marsella? A falta de sorpreses que la documentació ens pot tenir reservades, ara per ara la resposta només la té el vent.

ALBERT REIXACH

A OLOT SOMIANT AMB OLOT / LES 14 ESTACIONS DEL MONTSACOPA: PASSEIG EN FORMA DE HAIKUS

ETIENNE ROUZIÈS (https://leventdesrues.wordpress.com / @leventdesrues)

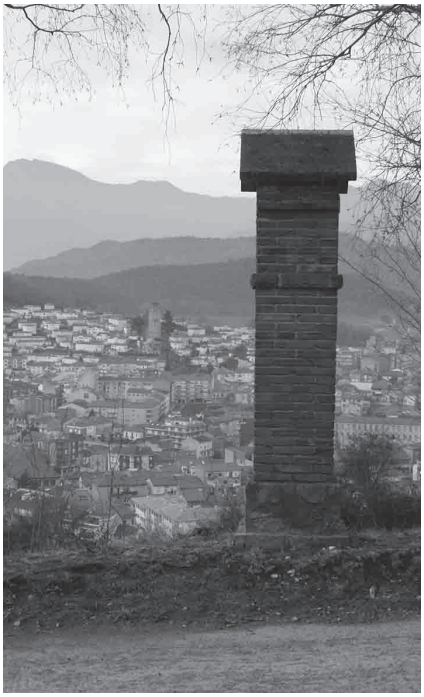

E.R.

Estació I

Darrere dels plàtans
la ciutat fuma –
matí d'hivern.

Estació II

El cant de les mallerengues
fa sacsejar
les fruites blaves de la vinya.

Estació III

Penjat a l'espatlla del volcà
l'hort
reté les seves cols.

Estació IV

Jesús troba la seva mare
i el meu ull
el Puigsacalm.

Estació V

Un pas
i neix una altra ciutat
més avall.

Estació VI

A l'últim toc de les deu
apareix
el Canigó.

Estació VII

Al camí,
l'ombra de l'oratori
és un coet.

Estació VIII

He cregut sentir
una llàgrima caure –
ploranera de coure.

Estació IX

Els brots joves
es riuen de les fulles mortes –
al peu de l'arbre.

Estació X

Muntanya
sobre la muntanya,
l'ermita de Sant Francesc.

Estació XI

Dues bales roden
al cràter –
un home i el seu gos.

Estació XII

Flotilla blanca
a l'onada de Montolivet,
les cases de Sant Pere Màrtir.

Estació XIII

Qui va ajustar
la porta del cel?
Claror dins la muntanya.

Estació XIV

Tres arbres
a la vora del camí,
un és de pedra.

ELS NOMS DE LA TERRA / CAFÈS EN COMPANYIA

XAVIER PUIGVERT I GURT

Com a espais de reunió i de tertúlia, se sol veure els cafès com un puntal de la sociabilitat arreu d'Europa. La famosa ocurrència d'un pensador, assegurant que el Vell Continent és inseparable del concepte de cafè, conté un pòsit de veritat indubtable. Ara bé, des de quan aquesta equivalència?

A Olot, els locals públics especialitzats en la consumició de cafè apareixen de la mà dels nous temps liberals, tot just sufocada la revolta absolutista dels Malcontents de 1827. El primer "café en compañía" de la vila apareix inscrit el 1829 i, just l'any següent, trobem el segon. Eren dos salons de cafè i billar establerts en grans edificis senyorials, la *casa Fontanella* i la *casa Soler*, als carrers de Sant Tomàs i de Bellaire, respectivament. El beuratge que s'hi servia no només venia a fer-se un lloc entre la xocolata de les cases particulars i els vins i destil·lats de les tavernes, sinó que fomentava la reunió i la discussió política a les ments més inquietes. Per damunt de tot, el cafè era l'excusa per a la confrontació d'idees. I els nous locals van adoptar ben aviat noms de batalla en consonància amb la seva finalitat. El *Cafè dels Nostres*, des d'abans de 1859 al carrer Major, i *El Imparcial*, detectat des de 1872 al carrer de Sant Tomàs, ja feien bandera d'uns suposats partidisme i neutralitat en els rètols de l'entrada. El *Cafè d'Europa*, fundat l'any 1874 a la plaça Major, suggeria una suposada apertura a influències continentals que les denominacions d'alguns rivals posteriors van voler contrarestar: el *Cafè de Catalunya* i el *Cafè d'Espanya*. Ja en el segle següent, el *Cafè Novedades* (1907) i el *Cafè Sport* (1920), impulsats pels cafeters Gaietà Vila i Manuel Malvesí, respectivament, van voler associar els seus locals a la idea d'actualitat i de pràctica esportiva en equip, uns conceptes innovadors per a l'època. Les societats recreatives locals també van néixer i créixer a l'empara de tasses de cafè i noms tendenciosos. L'escriptor Alexandre Cuéllar va identificar quins estaments socials s'aplegaven sota les divises principals: al *cafè del Centre Catòlic* hi discutien capellans i propietaris rurals; al *de la Indústria i Comerç*, fabricants de segona fila i botiguers acreditats; al *del Centre Fontanella*, menestrals, i al *del Centre Obrer*, treballadors de fàbriques. Tothom trobava un espai per debatre-hi a gust.

L'aroma d'obertura de mires és a la seva base, doncs. Una idea de punt de trobada on el client podia fer i desfer mentre assaboria la llibertat a glopets amargs.

APUNTS I REPUNTS NATURALS / EFECTES DEL CANVI DE DIETA

Emili Bassols i Isamat

F.B.

L'aufrany (*Neophron percnopterus*) era un dels protagonistes habituals de la mítica sèrie *El Hombre y la Tierra*, dirigida per Félix Rodríguez de la Fuente, que Televisió Espanyola va emetre durant la segona meitat de la dècada dels setanta. Recordo especialment les imatges d'un *alimoche* –llavors el coneixia amb el seu nom en castellà– alçant un ou amb el bec d'un niu que estava depredant i llançant-lo contra les pedres per trencar-lo i poder-se'l menjar. L'aufrany és el més petit dels voltors. Els adults són blancs amb les plomes de l'extrem de les ales negres. Els trets físics més característics, sens dubte, són la seva cara de color groc, sense plomes, i el plomall que envolta el cap i que dona a l'aufrany un aspecte de vell esperrucat. Els joves, en canvi, tenen el plomatge de color bru uniforme i la cara és de color grisós. A la península Ibèrica, en les dues últimes dècades la població d'aufrany ha disminuït un 25%. Segons els ornitòlegs, les causes d'aquest declivi són, per aquest ordre: l'enverinament, l'electrocució i la pèrdua de pràctiques ramaderes tradicionals. A Catalunya és una espècie protegida i catalogada com "en perill". En el nostre país l'aufrany es comporta com un migrador escàs i nidifica de manera regular a les serres pirinenques i prepirinenques de Lleida. La bona notícia és que en els darrers anys la població d'aufranys de la Catalunya central i oriental ha crescut de manera notable, i ha passat d'una parella (1988) a 28 (2016). Avui, per exemple, l'aufrany nidifica a l'Espai d'Interès Natural de l'Alta Garrotxa i, des del 2012, en els cingles més meridionals del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa. Els individus que han passat l'hivern a l'Àfrica subsahariana arriben a la nostra comarca a començaments de març; per tant, just acaben d'arribar. Un cop aquí, les seves principals preocupacions són alimentar-se bé, per recuperar-se del viatge, i trobar un forat o una lleixa coberta en un cingle, apartat i prou tranquil, per iniciar el període de cria.

L'aufrany, com a bon carronyaire, s'alimenta de restes d'animals morts, especialment mamífers de mida petita, ocells i rèptils. Però, d'un temps cap aquí, també se l'ha observat alimentant-se en abocadors. Allà hi té un recurs alimentari fàcil i permanentment accessible. Entendre quina és la influència d'aquest canvi de comportament alimentari en l'augment de la població d'aufranys de la Catalunya central i oriental és, precisament, l'objecte d'estudi del dinàmic Equip de Biologia de la Conservació (Universitat de Barcelona) encapçalat pel doctor Joan Real. Per un costat, aquests investigadors volen analitzar si la ubicació espacial d'aquests punts d'alimentació suplementari condiciona la distribució o creació de nous territoris de cria d'aufrany i, per altra banda, volen estudiar si la qualitat de l'aliment obtingut en aquests abocadors, que sol ser de molt baixa qualitat i amb presència de contaminants, repercuteix directament en l'estat físic dels animals i de les seves cries. A més d'això, aquest estudi també pot servir per observar com respon la població d'aufranys a l'aplicació de les normatives europees que obliguen a la progressiva eliminació dels abocadors a cel obert. Realment, es tracta d'un estudi molt interessant perquè intenta conèixer com els canvis ambientals que els humans anem provocant en el territori, tant a escala global com local, afecten els elements de la biodiversitat; en aquest cas, una espècie tan emblemàtica i amenaçada com és l'aufrany.

DIBUIXOS AMB EL COMPONEDOR / JOAN CLAPERA MAYÀ

Domènec Moli

"Si hom es deixa caure, de tant en tant, per l'estudi d'en Clapera Mayà, sempre ens ha de sorprendre pels nous camins que assaja en la seva pintura". Aquesta oració la trobareu en el llibre *Clapera Mayà*, que es va editar a l'alba del nou segle. Va ser escrita per l'enyorat amic Jordi Pujiula, segurament la ment més clarivident i generosa que va donar el món dels lletraferits a Olot en la segona meitat del passat segle XX.

Enmig d'una majoria enganxada i adscrita a unes tendències pictòriques d'un classicisme delirant, en Clapera va ser un dels pintors que va interpretar el paisatge des de dins seu, més que des de l'exterior immediat. Les seves palleres, els seus paratges, la gent, els camps, els volcans, les flors, els espantaocells i els arbres evidentment que pertanyen en cos i ànima a la Garrotxa, però es definien i s'ubicaven des de l'interior del pintor. Eren sentiment, energia, somnis, a vegades drama. Eren *claperes*. Recreava paisatges per convertir-los en obra d'art. Pocs dels que varen fer d'Olot la ciutat amb més pintors per metre quadrat d'Europa, durant els darrers decennis del segle passat, arribaren a crear un món propi, amb personalitat, nou i alhora profund, reconeixedor. Diferent. Reorganitzava els paisatges utilitzant colors arrauxats, contundents. Inventava planúries, muntanyes i valls, utilitzant els elements que tenia al seu entorn, i aconseguia fer-los lògics, normals, com si sempre haguessin estat en aquell lloc. En Jordi, notable psicòleg, ens descriu un Clapera de "formes dures, nerviós, amb fama de malcarat i individualista, esquerp i fugisser", però alhora "un ésser enyoradís, generós i fàcilment emocionable". Un esperit inquiet, turmentat... com els pintors que treballen empesos per la necessitat imperativa de plasmar el que senten més que el que veuen. Una persona feta de contrastos, d'impulsos, un ésser fora de catàleg.

Amb motiu de l'edició del seu llibre, l'any 2000, aquest faulista va col·laborar durant un temps amb en Joan, en Jordi i en Josep Valls, i el que més el va impressionar va ser la capacitat de treball del pintor. Teles, papers, fustes, quaderns, apunts, pintures... Només des d'una entrega total, d'una vocació irrenunciable, es pot aconseguir un volum d'obra com el que guardava en Joan en el seu estudi. Quan algú vulgui escriure o estudiar la pintura olotina del segle XX, no podrà prescindir mai de l'obra d'en Clapera, una baula imprescindible de la petita història de la nostra plàstica. La Garrotxa no es podrà treure mai de sobre l'obra i la figura d'aquest amic inoblidable que ens ha deixat, només físicament, tot just estrenat l'any.

TOT ÉS MENTIDA, LLEVAT DEL QUE ÉS VERITAT / MUNTANYES REGALADES

ÀGATA LOSANTOS (@agatalosantos)

20 d'abril de 1918

Benvolguda Mela,

Espero que aquesta carta et trobi bé. Ja tenim la primavera ben instal·lada a casa nostra, i els dies que no plou està tot d'un verd tan enlluernador que fa mal als ulls. Segur que a París també la podeu flairar quan aneu pel carrer; tinc un gran record d'aquells carrerons arbrats de Le Marais, amb les branques pesants i curulles de flors, i de l'arbram espectacular del cementiri Père-Lachaise, on amb les meves germanes havíem passejat entre les làpides, encuriosits com sempre pels bells cementiris de més enllà dels Pirineus.

I precisament al voltant del caminar girarà la carta d'avui. Com veus en la fotografia que hi adjunto, hem fet una altra de les nostres excursions en família, aquest cop a la muntanya. Les meves germanes reneguen d'aquests vestits que els impedeixen ser tan àgils com els seus companys d'excursió, i crec que aviat ens emularan en la vestimenta. El dia de la fotografia vam pujar més amunt de Camprodon, i de seguida vam trobar aquestes clapes de neu que van fer les delícies de tots els excursionistes; ja saps que aquí al sud el primer floc ens esvera com si fóssim mainada.

La sortida muntanyenca va venir provocada per la sobretaula del diumenge anterior, en què recordàvem el viatge de l'estiu passat fins al peu de l'Aneto. Allà, l'amic Juli Soler, amb qui compartia la meva bogeria per la fotografia, va fer construir un xalet-refugi a la manera del d'Ulldeter que vam visitar l'estiu de la teva estada a Girona. Per tu, acostumada a les muntanyes del centre d'Europa, els nostres Pirineus potser no són gran cosa, però des que vam entrar al nou segle els catalans ens hem bolcat a redescobrir-los, i els Bassols no podem ser menys, és clar. Els centres excursionistes van sortint com bolets, i ja friso perquè en facin un a Olot, perquè les nostres muntanyes, per bé que més modestes encara que els Pirineus, també es mereixen tenir qui les tresqui.

Però no vull fugir d'estudi: sóc conscient que en la darrera carta et vaig avançar que t'explicaria noves sobre la nostra família. Avui em toca a mi sortir de darrere la càmera i ser el protagonista: em caso! Aquesta noia que veus en primer terme, que em mira –amb adoració, espero!– mentre dono instruccions a les meves germanes, és la meva futura esposa. Aquest estiu farem una gran festa de celebració, a la qual, no cal dir-ho, ens encantaria que vinguessis. La Lourdes –aquest és el seu nom– ja ha sentit a parlar de tu, i se suma a la demanda de la resta de la família Bassols.

Espero que tu també puguis viure històries maques com la que m'ocupa a mi ara. Sé que a França les coses encara són difícils per la guerra, però confiem que aviat arribarà la pau per a tothom.

T'envio una forta abraçada de tota la colla Bassols,

Xavier

BREVIARI

L'Arxiu Comarcal de la Garrotxa ha renovat parcialment les seccions fixes de les dues **xarxes socials** en les quals és present. Així, a Twitter, s'hi han incorporat les seccions "Autors prohibits", unes recomanacions que publicava l'*Hoja Parroquial de Olot* dels anys 1945 i 1946 desaconsellant o desaprovant la lectura d'alguns escriptors, i "Raó social", una selecció de capçaleres dels impresos d'establiments comercials i empresarials de la comarca. A Instagram, s'ha iniciat la secció "Diversorum", un calaix de sastre d'elements visuals i gràfics conservats a l'Arxiu. A finals del mes de gener, el compte de Twitter de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa tenia 1.161 seguidors, i el d'Instagram, 560.

•••

El Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya (CRBMC) ha finalitzat els **treballs de restauració** d'un conjunt de documents propietat de l'Ajuntament de Besalú. Es tracta de cinc documents en pergamí dels segles XII i XIV i cinc caixes de documents en paper dels segles XVIII al XX. Part del material procedia dels documents localitzats durant els anys vuitanta del segle passat en l'edifici de Can Cambó, seu actual de l'arxiu municipal; l'altra part està formada per expedients de secretaria (1791-1857), actes de ple de l'Ajuntament (1831-1858) i altres documents generats per l'administració municipal. El mal estat del conjunt, a causa de les condicions deficients de conservació durant segles i els problemes d'humitat, en feia aconsellable la restauració.

•••

El col·lectiu d'historiadors Grup de Recerca dels Aeròdroms Gironins (GRAG) acaba d'editar i presentar el llibre *Aeròdroms republicans de Girona (1936-1939)*. Aquest volum, coordinat per David Gesalí, és el primer estudi que aplega els 11 aeròdroms emplaçats a les comarques gironines durant la Guerra Civil espanyola. Els historiadors Julio Clavijo Ledesma i Josep Maria Cros Roca s'encarreguen de la recopilació de dades i la descripció dels dos **aeròdroms de la Garrotxa**, el 3110 Tortellà i el 3111 Olot-les Preses, respectivament.

LA TRIA DEL NATURALISTA / LA CARDAMINA OLOTINA

Xavier Oliver

A la Moixina i el Fluvià es pot observar un creixen de tiges erectes i flors blanques. Tot i que és present a altres contrades, la cardamina amargant és una de les poques plantes denominades científicament amb un topònim garrotxí –*Cardamine amara* subespècie *olotensis*. El nom d'una planta pot amagar moltes històries i fins i tot pot ser objecte de controvèrsia durant segles.

L'any 1731, Carl von Linné va establir les bases de nomenclatura de les espècies perquè cada organisme vivent tingués un sol nom científic. L'any 1753 va anomenar *Cardamine amara* la cardamina amargant europea. Va ser un dels més de 6.000 noms científics de plantes que va posar al llarg de la seva vida. A partir d'aquest moment, els naturalistes es van engrescar a batejar les plantes amb referències mitològiques (*Daphne laureola*), amb noms de persones apreciades (*Polygala vayredae*) o amb topònims (*Aphyllanthes monspeliensis*). Els territoris que disposaven de bons botànics en aquesta època tenen moltes espècies dedicades amb topònims locals.

A Catalunya, l'escola botànica va patir durant el segle XVIII les conseqüències del Decret de Nova Planta, mentre que a l'altra banda dels Pirineus orientals, immersos en una potent escola botànica francesa, disposaven de botànics brillants. Malgrat tot, l'escola botànica olotina s'inicia en aquesta època amb Antoni Bolòs (Olot, 1714-1772) i el seu net Francesc Xavier Bolòs (Olot, 1773-1844), que rebien suport de botànics francesos. Posteriorment, Ramon Bolòs (Olot, 1852-1914) i Estanislau Vayreda (Olot, 1848-1901), ja en el context d'una escola botànica catalana recuperada, fan un treball notable. Però cap d'ells no va reparar en les cardamines d'Olot.

El *frère* Sennen, capellà francès, va arribar al col·legi La Salle de Figueres fugint de les lleis de secularització que havien fet tancar les escoles catòliques a França. L'any 1911 va adonar-se que la nostra cardamina era diferent de la resta i la va classificar com a espècie nova. La seva residència a l'Empordà va marcar el nou nom de la planta, *Cardamine amporitana*. Justament, Sennen destacava per la seva capacitat de descriure noves espècies en detectar-hi petites diferències.

Posteriorment, l'any 1952, Oriol de Bolòs va creure que la planta no era prou diferent de la descrita a Europa per considerar-la una nova espècie i li va canviar el nom a nivell de subespècie, *Cardamine amara* subespècie *olotensis*, el qual ha estat vàlid durant 60 anys.

Recentment, una revisió genètica de les cardamines amargants del continent ha demostrat que totes es van originar a partir d'una sola espècie present al centre d'Europa abans de l'últim període glacial, ara fa uns 22.000 anys. Les glaciacions van separar la població en sis nuclis que van evolucionar independentment constituint cinc subespècies i una espècie diferent, la nostra cardamina d'Olot. En aïllar-se de la resta prèviament a les glaciacions es va diferenciar molt més genèticament i morfològicament, i ara és considerada de nou una espècie. Aquest fet obliga a recuperar l'antic nom de *Cardamine amporitana* i perdre l'epítet *olotensis*.

Xavier Oliver

ME'N RECORDO / 42

Recordo el desassossec dels primers anys viscuts a Olot, acabat d'arribar de Barcelona. Recordo el contrast dels carrers d'un sol carril, amb pocs cotxes, els nens jugant al carrer i les memòries immediates de la gran urbs, amb els carrers gegantins i el tumult de vehicles. Recordo jugar a botxes al sorral davant dels Àpits, recordo pocs pares i mares anant a recollir els seus fills, recordo la independència sobtada de poder tornar a casa caminant, sols o acompanyats pels amics, sense més protecció que la mirada d'adults estranys i la saviesa pel camí dels companys de curs. Recordo el privilegi de la llibertat motoritzada als 14 anys, quan els instituts de secundària no servien de *kindergarden* i podíem fugir arreu amb 49cc, portant al límit les escapades per camins i prats al voltant de la ciutat, o pels viaranys ombrejats del nucli urbà. Recordo els locals de les colles, les curses improvisades, les partides interminables a la botifarra i els salons amb màquines recreatives perquè els gràfics dels jocs d'ordinador domèstic eren poc més que mediocres... Recordo que no hi havia telèfons mòbils i que el whatsapp dels joves motoristes eren els aparcaments al mig del Firal, al costat de les cabines de Telefònica, allí on es dirimien les trobades, projectes, sortides i, de vegades, el destí dels joves cors... Recordo l'emoció de conèixer a poc a poc les artèries viàries que duïen de la zona de confort de la plaça Clarà, Sant Rafel i el Firal cap a unes zones clarobscures d'un Olot antic que era viu fa 25 anys i que s'ha desfigurat lentament entre plans urbanístics postmoderns i el *mainstream* dels arquitectes municipals i els promotors acòlits. Recordo la biblioteca d'en Jordi Pujiula a la baixada del carrer de Sant Tomàs, allí on tot mestratge i coneixement eren abastables... Recordo els dies de diluvi: l'aigua desfilant desbordada per sobre les llambordes romes camí de la plaça de l'Àngel, on el *xampanillo* de Can Xalegre, ben viu, es desbordava en les nostres goles adolescents. Recordo les darreres tavernes mítiques que apareixien en les cançons populars encara plenes de gent, amb les portes obertes a qualsevol client habitual o aprenent despistat. Recordo els darrers dies de Ca la Bouera, amb el balcó del pis de dalt, ja desacralitzat i desexualitzat, que serví d'escenari a les gralles per tocar el primer himne del gegant del Porc i el Xai... Recordo quan el carrer de la Proa i el carrer de l'Aigua no eren passeigs i sí vies urbanes fosques, brutes i rònegues. Recordo els passadissos dissimulats, amb portes que els veïns deixaven obertes, aptes per ser creuats, només coneguts pels vianants curiosos. Recordo alguns patis i eixides, amb els caps dels veïns de sempre, curiosos, guaitant entre la roba estesa els enamorats inconscients (quan alguns érem d'aquests) petonejant-se fins a quedar mig asfixiats, en aquests racons urbans humits que han deixat d'existir...

Miquel Àngel Fumanal i Pagès

DL GI-1223-2014